

ΜΕΡΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΡΧΗ ΤΗΣ ΠΡΟΦΟΡΙΚΟΤΗΤΑΣ, ΙΔΙΩΣ ΣΤΗΝ ΔΙΚΗ ΕΝΩΠΙΟΝ ΤΟΥ ΠΟΛΥΜΕΛΟΥΣ ΠΡΩΤΟΔΙΚΕΙΟΥ

Σπυρίδων Κ. Τσαντίνης

Λέκτορας Αστικού Δικονομικού Δικαίου στη Νομική ΔΠΘ

Πώς διεξάγεται η πολιτική δίκη; Αυτό είναι το κύριο ζήτημα για την επιστήμη του αστικού δικονομικού δικαίου. Το εάν η δίκη θα διεξαχθεί κυρίως προφορικά, ή κυρίως εγγράφως, ή με κάποιο ενδιάμεσο σύστημα και με ποίο ακριβώς, σε κάθε βαθμό δικαιοδοσίας και ενώπιον κάθε δικαστηρίου, είναι επομένως κεντρικό θέμα για την πράξη αλλά και την επιστήμη.

Εξάλλου, η συζήτηση της υπόθεσης στο ακροατήριο είναι συνήθως η μοναδική επαφή και των ίδιων των διαδίκων με το σύστημα απονομής δικαιοσύνης. Η σημασία που έχει η επαφή αυτή για την αποδοχή της δικαστικής απόφασης που θα εκδοθεί δεν φαίνεται να έχει ερευνηθεί εμπειρικά στην χώρα μας¹. Εμπειρικές μελέτες που έχουν διενεργηθεί στις Η.Π.Α., δείχνουν ότι ο κύριος παράγων για την αποδοχή και τον σεβασμό της δικαστικής απόφασης από τους διαδίκους είναι το ότι η απόφαση ήταν αποτέλεσμα μίας ρυθμισμένης διαδικασίας² στην οποία συμμετείχαν και εξέθεσαν ελεύθερα τους ισχυρισμούς τους. Δηλαδή: ο λόγος για τον οποίο οι πολίτες αποδέχονται και σέβονται τις δικαστικές αποφάσεις είναι ότι συμμετείχαν σε μία διαδικασία διαλόγου και ακούστηκαν κυριολεκτικώς, έστω δια των πληρεξου-

1. Σε θεωρητικό επίπεδο, με το ζήτημα (μεταξύ άλλων) της αποδοχής της απόφασης, ιδίως από τον ηττώμενο διάδικο, ασχολείται η σχεδόν αυτονομημένη πλέον «θεωρία της διαδικαστικής δικαιοσύνης» (αγγλ.: «procedural justice», γερμ.: «Verfahrensgerechtigkeit»). Στην θεωρία αυτή εντάσσονται μελέτες όπως, ιδίως: Hoffmann, Verfahrensgerechtigkeit, 1992· Lind/Tyler, The social psychology of procedural justice 1988· Röhl, Verfahrensgerechtigkeit (Procedural Justice). Einführung in den Themenbereich und Überblick, Zeitschrift für Rechtssoziologie 14 (1993), 1 επ.· υπό το πρίσμα της «νομιμοποίησης» της απόφασης: Luhmann, Legitimation durch Verfahren⁴, Frankfurt a.M. 1997.

2. Tyler, Why people obey the law, New Haven 1990, σ. 7, 71 επ. Το γεγονός, παρατηρεί ο Tyler, ότι το Δικαστήριο είναι το μοναδικό κοινωνικό μικροπεριβάλλον στο οποίο ορισμένοι πολίτες χαμηλών κοινωνικών και οικονομικών στρωμάτων αντιμετωπίζουν ευγενική συμπεριφορά, από τον Δικαστή, αλλά ακόμη και από τον δικηγόρο του αντιδίκου, φέρεται ως αποφασιστικός παράγων κανονιστικής υποταγής («normative commitment»), σε αντίθεση με την οργανική ή μηχανική υποταγή – «instrumental commitment» – προερχόμενη από τον φόβο των κυρώσεων, Tyler, ό.π. σ. 3) στην δικαστική απόφαση (η παρατήρηση θα έπρεπε να είναι αυτονόητη). Αναφορικά με το επίσης ενδιαφέρον ερώτημα, ποια στοιχεία θεωρούν οι πολίτες σημαντικά στην επαφή τους με το δικαστήριο, εάν διακρίνουν μεταξύ διαδικασίας και αποτελέσματος και μεταξύ της νίκης (τους) και της δίκαιης μεταχείρισής τους, με άλλες λέξεις πόσο σημαντική είναι γι' αυτούς η διαδικαστική δικαιοσύνη, η έρευνα του Tyler (ό.π., σ. 7, 71 επ.) καταδεικνύει ότι οι κανονιστικές εκφάνσεις της διαδικαστικής δικαιοσύνης συμπεριλαμβάνουν κατά τους πολίτες: ουδετερότητα του δικαστή, απουσία προκατάληψης, τιμιότητα, προσπάθειες για «fairness», ευγένεια και σεβασμό για τα δικαιώματα του πολίτη.

σίων δικηγόρων τους³. Η πραγμάτωση αυτής της ακρόασης επιτυγχάνεται με την προφορικότητα της διαδικασίας.

Ενόψει των ανωτέρω είναι προφανής η σημασία που έχει η ενασχόληση με το ζήτημα της προφορικότητας της πολιτικής δίκης, μετά μάλιστα την ισχύ του νέου συστήματος διεξαγωγής της ενώπιον των Πολυμελών Πρωτοδικείων (ν. 2915/2001). Στην μελέτη αυτή επιχειρούνται ορισμένες σύντομες εισαγωγικές παρατηρήσεις που αναφέρονται στην νέα ρύθμιση και την προϊστορία της (κατωτέρω υπό 1), στον ορισμό της έννοιας της προφορικότητας (κατωτέρω υπό 2) και στις συνέπειές της (κατωτέρω υπό 3).

1. Η ρύθμιση του ΚΠολΔ και η προϊστορία της

Σύμφωνα με τις ισχύουσες διατάξεις του ΚΠολΔ⁴ η συζήτηση στον πρώτο βαθμό είναι πλέον *υποχρεωτικά προφορική*⁵. Ειδικότερα, σύμφωνα με το άρθρο 115

3. Έτσι κυριότερος παράγων αποδοχής δεν είναι το εάν η δικαστική απόφαση είναι ευνοϊκή για τον διάδικο, ούτε το ότι αυτός την θεωρεί a priori (δηλαδή ακόμη και ο ηττημένος) ή εκ του αποτελέσματος (δηλαδή ο νικητής) ορθή, ούτε το ότι οι διάδικοι σέβονται την αυθεντία του δικαστηρίου, ούτε το ότι φοβούνται τις συνέπειες πιθανής ανυπακοής. Τα μέρη δηλαδή δεν ενδιαφέρονται μόνον για την νίκη ή την ήττα αλλά, κυρίως, για την συμμετοχή και την ακρόαση: «voice and participation». Τούτο είναι η εμπειρική επιβεβαίωση μίας εύλογης σκέψης: Προτιμά κανείς να είναι βέβαιος ότι θα κερδίζει κάθε φορά που έχει δίκιο, παρά να κερδίσει περιστασιακά όταν έχει άδικο με τίμημα την αβεβαιότητα και στις περιπτώσεις που βρίσκεται εν δίκαιω. Για όλα τα ανωτέρω βλ. Tyler, *Why people obey the law*, New Haven 1990, passim, αλλά και σ. 4 επ., 7, 71· Tyler/Boeckmann/Smith/Huo, *Social Justice in a Diverse Society*, Boulder Colorado - Oxford 1997, σ. 75 επ., 76, 87 επ. Ως μία βασική παράμετρος που επηρεάζει την αποδοχή της απόφασης αναδεικνύεται έτσι αυτή του *έλεγχου* και της κατανομής αυτού μεταξύ των διαδίκων και του τρίτου μέρους που αποφασίζει. Διακρίνονται δύο τύποι *ελέγχου*: *έλεγχος της διαδικασίας* (process control) και *έλεγχος της απόφασης* (decision control). «Ο έλεγχος της διαδικασίας αναφέρεται στην έκταση και την φύση του ελέγχου του διαδίκου επί της παρουσίας των αποδεικτικών στοιχείων» (Tyler/Boeckmann/Smith/Huo, *ό.π.*, σ. 87-88). Η σύνδεση της διαδικαστικής δικαιοσύνης με την απόδειξη είναι επομένως άμεση. «Διαδικασίες που επιτρέπουν μεγαλύτερο έλεγχο της δίκης κρίνονται δικαιότερες» (Tyler/Boeckmann/Smith/Huo, *ό.π.*, σ. 88 με πληθώρα περαιτέρω παραπομπών σε εμπειρικές μελέτες). Οι Tyler/Boeckmann/Smith/Huo φτάνουν μάλιστα στο συμπέρασμα (*ό.π.* σ. 90) ότι ο έλεγχος της διαδικασίας είναι σημαντικότερος για την αίσθηση δικαιοσύνης (feelings of fairness) απ' ότι είναι ο έλεγχος επί της απόφασης. Τούτο επιβεβαιώνεται και από άλλες εμπειρικές έρευνες (π.χ. Lind/Kanfer/Earley, *Voice, control and procedural justice: Instrumental and noninstrumental concerns in fairness judgments*. Journal of Personality and Social Psychology, 59, 1990, 952-959: Για τους σκοπούς της έρευνας αυτής δόθηκε σε διαδίκους η ευκαιρία να παρουσιάσουν αποδεικτικά στοιχεία μετά την έκδοση της απόφασης. Παρά το ότι η απόφαση δεν μπορούσε πλέον να αλλάξει, το αίσθημα διαδικαστικής δικαιοσύνης των διαδίκων αυτών ενισχύθηκε). Επομένως, η επιθυμία των πολιτών - διαδίκων να ακουστούν ή να έχουν τον έλεγχο της διαδικασίας δεν είναι απλώς μηχανιστική, ή θα λέγαμε στενά συμφεροντολογική. Αντιθέτως οι διάδικοι εκτιμούν τον έλεγχο και για άλλους λόγους. Πρβλ. Röhl, *Allgemeine Rechtslehre*², § 63, σ. 506 επ.

4. Μετά τις τροποποιήσεις που επέφερε ο ν. 2915/2001, ιδίως άρθρο 12.

5. Πρβλ. Κεραμεύς/Κονδύλης/Νίκας (-Νίκας), *Συμπλ.ΚΠολΔ* (2003) 115 αρθ. 1.

ΚΠολΔ, το οποίο βρίσκεται στο δέκατο τρίτο κεφάλαιο του ΚΠολΔ, το οποίο επιγράφεται «Θεμελιώδεις δικονομικές αρχές»: «1. Η διαδικασία πριν από τη δημόσια συνεδρίαση και έξω από το ακροατήριο είναι πάντοτε έγγραφη. 2. Στον πρώτο βαθμό, καθώς και στις υποθέσεις της εκούσιας δικαιοδοσίας, η προφορική συζήτηση είναι υποχρεωτική»⁶. Ενδιαφέρουσα είναι η ιστορία της διάταξης: Δια του νόμου 2915/2001 διεγράφη από την δεύτερη παράγραφο της διάταξης η φράση «εκτός από την περίπτωση του πρώτου εδαφίου της παρ. 2 του άρθρου 226», η οποία αφορούσε στις περιπτώσεις έκδοσης προδικαστικής απόφασης. Η παρ. 2 του άρθρου 115 είχε αντικατασταθεί ως ανωτέρω με τον ν. 2207/1994. Προ της αντικατάστασής της η παράγραφος 2 είχε ως εξής: «2. Η διαδικασία στο ακροατήριο γίνεται και προφορικά. Στον πρώτο βαθμό η προφορική συζήτηση είναι υποχρεωτική ενώπιον του μονομελούς πρωτοδικείου και του ειρηνοδικείου καθώς και στις υποθέσεις που εκδικάζονται κατά τη διαδικασία της εκούσιας δικαιοδοσίας».

Με την ισχύουσα ρύθμιση ο νομοθέτης, μετά από πολλές παλινδρομήσεις σχετικά με την επιλογή ή όχι της υποχρεωτικής προφορικότητας, δίνει πλέον προβάδισμα στην προφορική συζήτηση σε όλες τις διαδικασίες στον πρώτο βαθμό, ιδίως πλέον και στην διαδικασία του πολυμελούς πρωτοδικείου. Τούτο επιβεβαιώνεται και από τις διατάξεις των άρθρων 242 και 270 ΚΠολΔ. Ειδικότερα, στο άρθρο 242 παρ. 1 ΚΠολΔ ορίζεται: «1. Η συζήτηση αρχίζει μετά την εκφώνηση των ονομάτων των διαδίκων και τη δήλωση των παραστάσεών τους. Οι διάδικοι που παρίστανται νόμιμα έχουν δικαίωμα να αναπτύξουν στο ακροατήριο προφορικά τους ισχυρισμούς τους»⁷. Εξάλλου, στο άρθρο 270 ΚΠολΔ⁸ επαναλαμβάνεται: «1. Ενώπιον των πρωτοβάθμιων δικαστηρίων η συζήτηση είναι προφορική. Ο δικαστής οφείλει πριν από τη συζήτηση να έχει ενημερωθεί επί της αγωγής και επί των εκατέρωθεν ισχυρισμών και αποδεικτικών μέσων και ιδίως ως προς τα θέματα και το βάρος απόδειξης των ισχυρισμών». Με βάση την ισχύ της αρχής της προφορικότητας η αυτή διάταξη διαμορφώνει και τους κανόνες της επ' ακροατηρίω διαδικασίας: «Οι διάδικοι ή οι νόμιμοι αντιπρόσωποι τους οφείλουν κατά τη συζήτηση στο ακροατήριο να εμφανισθούν αυτοπροσώπως. Η μη εμφάνιση του διαδίκου ή του νόμιμου αντιπροσώπου του στο ακροατήριο, αν είναι αδικαιολόγητη, εκτιμάται από το δικαστήριο ελεύθερα... 3. Το δικαστήριο ζητεί τις αναγκαίες πληροφορίες και διασαφήσεις από τους διαδίκους ή τους εκπροσώπους τους και τους εξετάζει κατά την κρίση του, έστω και αν δεν συντρέχουν οι όροι του άρθρου 415...».

Η απώτερη ιστορία της διάταξης του άρθρου 115 ΚΠολΔ δίνει επίσης σημαντι-

6. Αντίστοιχη είναι η § 128 της γερμανικής ΖΡΟ. Βλ. σχετικά *Leipold*, Έγγραφο και προφορική διαδικασία στη γερμανική πολιτική δικονομία (μτφρ. *Η. Ηλιακόπουλου*), Δ 14 (1983), 584 επ., 594.

7. Η φράση που υπήρχε εδώ: «ακόμη και όπου η προφορική συζήτηση δεν είναι υποχρεωτική κατά το άρθρο 115 παρ. 2», διαγράφηκε δυνάμει του άρθρου 8, παρ. 3 ν. 2915/2001 (ισχύς από 16.9.2001).

8. Όπως αυτό αντικαταστάθηκε δια του άρθρου 12 ν. 2915/2001.

κές ενδείξεις αναφορικά με το εύρος ισχύος της αρχής της προφορικότητας σήμερα. Έτσι, ρύθμιση παρόμοια με την σημερινή καθιέρωσε ο ΚΠολΔ/1968 στο άρθρο 116 (ήδη άρθρο 115 ισχύοντος ΚΠολΔ). Η πρώτη μορφή της παρ. 2 του άρθρου 116 ΚΠολΔ/1968 ήταν: «*Η διαδικασία στο ακροατήριο γίνεται προφορικώς*»⁹. Δια του ν.δ. 958/1971 προσετέθη στην ως άνω διάταξη (πλέον υπ' αριθμόν 115) ένα «και»: «*Η διαδικασία στο ακροατήριο γίνεται και προφορικώς*»¹⁰. Υπό το κράτος της αρχικής ως άνω ρύθμισης του ΚΠολΔ/1968 είχε μάλιστα κριθεί ότι η υποβολή προτάσεων χωρίς προφορική ανάπτυξη της υποθέσεως ταυτίζεται με δικονομική απουσία¹¹. Η σύγκριση με την σημερινή μορφή του άρθρου 115 παρ. 2 ΚΠολΔ («*Στον πρώτο βαθμό ... η προφορική συζήτηση είναι υποχρεωτική*»), δείχνει ότι η ισχύουσα ρύθμιση είναι κατά το γράμμα της *αυστηρότερη* ως προς την καθιέρωση της αρχής της προφορικότητας¹².

2. Έννοια της αρχής της προφορικότητας

Για να γίνουν κατανοητές οι συνέπειες που έχει η καθιέρωση της αρχής¹³ της

9. Τα πλεονεκτήματα της προφορικότητας της διαδικασίας εξάγει, αν και όπως ο ίδιος αναφέρει, εκ περισσού, ο *Ράμμος* στο ΣχεδΠολΔ II, σ. 14, 15· πρβλ. *Κεραμέα*, Αστικό Δικονομικό Δίκαιο, Αθήνα - Θεσσαλονίκη 1986, σ. 181 επ.· *Νίκας*, Πολιτική Δικονομία I, Αθήνα - Θεσσαλονίκη 2003, σ. 530, αρ. 4· με μία φράση (*Rosenberg/Schwab/Gottwald, Zivilprozessrecht*¹⁵, München 1993, § 80, σ. 441) «... *ακόμη και στην ιδιωτική οικονομική ζωή οι δύσκολες διαπραγματεύσεις επιτυγχάνουν μόνον όταν γίνονται προφορικά*». Για τα πλεονεκτήματα της (συγγενούς με την αρχή της προφορικότητας) αρχής της αμεσότητας βλ. *Μανιώτη*, Παρατηρήσεις στο δίκαιο αποδείξεως μετά την τροποποίηση του ν. 2915/2001, στον τόμο: Ο ΚΠολΔ μετά τον ν. 2915/2001, Πρακτικά της διημερίδας της Θεσσαλονίκης (5-6 Οκτωβρίου 2001) με θέμα τον νόμο για την επιτάχυνση των πολιτικών δικών (επιστ. Επιμ. Π. Γέσιου - Φαλτσή κ.λπ.), Αθήνα - Θεσσαλονίκη 2002, σ. 67. Η αρχή της *αμεσότητας* σημαίνει ότι η διαδικασία (ιδίως η αποδεικτική) διεξάγεται «*ενώπιον της συνθέσεως του δικαστηρίου, το οποίο θα εκδώσει στη συνέχεια την οριστική απόφαση*» (*Μανιώτης, ibid.*)· πρβλ. *Blomeyer, Zivilprozessrecht*², σ. 121 επ.

10. Κατά την Αιτιολογική Έκθεση του ν.δ. 958/1971, ΚΝοΒ 1971, 929 επ., 932 υπό άρθρον 116: «*Η τροποποίησης της § 2 του άρθρου τούτου σκοπόν έχει να καταστήσει την προφορικήν ανάπτυξιν ενώπιον των δικαστηρίων της ουσίας δυνατήν, δεδομένου ότι εις τας πλείστας των περιπτώσεων η προφορική ανάπτυξις, εις την οποίαν υπό την υφισταμένην διάταξιν υποχρεούται ο διάδικος, συνισταμένη εις επανάληψιν των εγγράφως αναπτυσσομένων, κατ' ουδέν συμβάλλει εις την καλλίτεραν απονομήν της δικαιοσύνης, συντελούσα τουναντίον εις παρέλκυσιν της συζητήσεως και την καταπόνησιν δικαστών, πληρεξουσίων και δικαζομένων*».

11. ΠολΠρωτΑθ 4855/1971, ΕλΔ 1972, 186-187· *Κεραμέας*, Αστικό Δικονομικό Δίκαιο, Γενικό Μέρος, Αθήνα - Θεσσαλονίκη 1986, σ. 184· η ακραία αυτή συνέπεια αμβλύνεται βεβαίως υπό το ισχύον νομοθετικό καθεστώς που περιόρισε δραστικά τις συνέπειες της ερημοδικίας.

12. Για τα ερείσματα της αρχής της προφορικότητας στο Σύνταγμα (άρθρο 93 παρ. 2) και στην ΕΣΔΑ (άρθρο 6 παρ. 1) βλ. *Νίκας*, Πολιτική Δικονομία I, Αθήνα - Θεσσαλονίκη 2003, σ. 530, αρ. 4.

13. Επιφυλακτικός για το κατά πόσον η προφορικότητα είναι «*αρχή*» ή όχι *Blomeyer, Zivilprozessrecht*², σ. 117 επ.

προφορικότητας στον πρώτο βαθμό, πρέπει να γίνει πρώτα κατανοητό τι ακριβώς η αρχή αυτή σημαίνει, δηλαδή πώς αυτή ορίζεται ως *terminus technicus*¹⁴: Η προφορικότητα είναι μορφή την οποία πρέπει να περιβληθούν οι διαδικαστικές πράξεις¹⁵ των μερών, και συνίσταται (διακρινόμενη κατά τούτο από την «γραπτότητα»¹⁶) στην δια ζώσης φωνής έκθεση ή και ανάπτυξη του αντικειμένου της διαδικαστικής πράξεως¹⁷ στο ακροατήριο. Έτσι, εάν στην ελληνική γλώσσα η φράση δεν αποτελούσε παράδοξο, θα λέγαμε ότι η προφορικότητα είναι ο «τύπος», τον οποίο πρέπει να περιβληθεί η διαδικαστική πράξη για να είναι αυτή παραδεκτή¹⁸. Υποχρεωτική προφορικότητα της διαδικασίας σημαίνει ότι *μόνον εκείνες οι διαδικαστικές πράξεις* (λ.χ. οι πραγματικοί ισχυρισμοί των μερών) *μπορούν να ληφθούν υπόψη από το δικαστήριο και να αποτελέσουν βάση της απόφασης, οι οποίες* (ανεξάρτητα από το εάν πρέπει να έχουν καταγραφεί ή όχι και σε δικόγραφο¹⁹) *έχουν και προφορικώς εκτεθεί στο ακροατήριο*²⁰. Επομένως, εφόσον ισχύει η αρχή της προφορικότητας της δι-

14. Για την προφορικότητα υπό την γενική της έννοια ως στοιχείο του πολιτισμού, βλ. *Walter J. Ong*, Προφορικότητα και εγγραματοσύνη. Η εκτεχνολόγηση του λόγου, μετ. Κ. Χατζηκυριάκου, Ηράκλειο 2001.

15. Ιδίως η διαδικαστική πράξη της προτάσεως των πραγματικών ισχυρισμών. Για τους πραγματικούς ισχυρισμούς και την πρότασή τους βλ. ιδίως *Κουσσούλη*, Οι πραγματικοί ισχυρισμοί στην πολιτική δίκη, Αθήνα 2003, σ. 1 επ., 41 επ. Γενικότερα για τους ισχυρισμούς βλ. *Μητσόπουλο*, Διαδικαστικά πράξεις εις Τόμο προς Τιμήν Γ. Ράμμου τ. II, Αθήνα 1979, σελ. 625 και 635 επ.

16. *Ράμμος*, Εγχειρίδιον Αστικού Δικονομικού Δικαίου, τ. Α', Αθήνα 1978, σ. 339-340

17. Ιδίως των κατά τον διάδικο κρίσιμων πραγματικών ισχυρισμών. Η προφορικότητα (συνδεόμενη στενά με το σύστημα συζήτησεως, περί του οποίου βλ. *Κουσσούλη*, Οι πραγματικοί ισχυρισμοί στην πολιτική δίκη, Αθήνα 2003, σ. 1 επ., πρβλ. *Καλαβρό*, Η μαγνητοταινία στην πολιτική δίκη, β' έκδ., σελ. 35 επ.) αφορά και τις άλλες διαδικαστικές πράξεις, λ.χ. την παραίτηση από το δικόγραφο της αγωγής, ή τον περιορισμό του αγωγικού αιτήματος, αιτήματα κ.ο.κ. Στο πλαίσιο των εδώ σύντομων εισαγωγικών παρατηρήσεων δεν θα προχωρήσουμε σε περαιτέρω περιπτωσιολογική διάκριση, η οποία όμως οφείλεται και θα ακολουθήσει σε εύθετο χρόνο.

18. Πρβλ. *Τ. Οικονομόπουλο*, Εγχειρίδιο Πολιτικής Δικονομίας, τ. Α', σ. 265· Ο «τύπος» υπό την έννοια της «μορφής» στις άλλες ευρωπαϊκές γλώσσες αποδίδεται με το λατινογενές «form». Έτσι πρβλ. *Rosenberg/Schwab/Gottwald*, Zivilprozeßrecht¹⁵, München 1993, § 80, σ. 440: «Mündlichkeit und Schriftlichkeit sind Formen der Prozeßhandlungen».

19. Το ζήτημα αυτό αφορά και καλύπτεται τόσο από την αρχή της εγγράφου διαδικασίας (115 § 1 και 269 § 1 ΚΠολΔ) όσο και από την αρχή της τηρήσεως προδικασίας (άρθρο 111 ΚΠολΔ). Βλ. Σχετικά *Μανιώτη*, Η αρχή τηρήσεως της προδικασίας κατά των Κώδικα Πολιτικής Δικονομίας, Αθήνα - Κομοτηνή 1994, passim.

20. *Δελγκωστοπούλος/Σινανιώτης*, Ερμηνεία ΚΠολΔ, τ. Α', Αθήνα 1968, άρθρο 116, I.2., σ. 296-297· *Τ. Οικονομόπουλος*, Εγχειρίδιο Πολιτικής Δικονομίας, τ. Α', σ. 267· *Μπέης*, Η ανίσχυρος διαδικαστική πράξις, Αθήνα 1968, σ. 139· *Jauernig*, Zivilprozeßrecht²⁷, München 2002, § 27, σ. 102· *Schilken*, Zivilprozessrecht⁴, Köln u.a. 2002, σ. 191, αρ. 361, σ. 193, αρ. 363 επ· *Rosenberg/Schwab/Gottwald*, Zivilprozeßrecht¹⁵, München 1993, § 80, σ. 440-441· *Blomeyer*, Zivilprozeß-

αδικασίας, η απλή αναφορά του ισχυρισμού στο δικόγραφο των προτάσεων, αν και αναγκαία (άρθρο 269 § 1 ΚΠολΔ), δεν αρκεί. Η σχετική διαδικαστική πράξη (ιδίως η προβολή πραγματικών ισχυρισμών) τελειούται και ολοκληρώνεται, με την προφορική έκθεση²¹. Μόνον τότε άλλωστε μπορεί να γίνει κυριολεκτικώς λόγος για συζήτηση της υπόθεσης.

3. Συνέπειες της αρχής της προφορικότητας

Σύμφωνα με τον αρχή της προφορικότητας, όπως σήμερα αυτή κατά νόμον ισχύει²², πρέπει να προβάλλονται προφορικά από τους διαδίκους κατά την επ' ακροατηρίω συζήτηση της υπόθεσης οι κρίσιμοι πραγματικοί ισχυρισμοί αλλά και τα αιτήματα που περιέχονται στα εισαγωγικά δικόγραφα και στις προτάσεις τους, αλλά ενδεχομένως να ζητείται και από τον αντίδικο η προβολή ή και ανάπτυξη των δικών του κρίσιμων ισχυρισμών. Επίσης και οι δικαστές οφείλουν, προς τον σκοπό πραγμάτωσης της αρχής της προφορικότητας, να προκαλούν τους διαδίκους στην έκθεση και ενδεχομένως ανάπτυξη των αιτημάτων και κρίσιμων ισχυρισμών τους. Σημειωτέον ότι η μαγνητοφώνηση των πρακτικών της διαδικασίας του Πολυμελούς Πρωτοδικείου καθιστά πλέον ευχερή τον έλεγχο του εάν κάποια διαδικαστική πράξη διενεργήθηκε και προφορικά ή όχι και σφόδρα πιθανό το ενδεχόμενο να προκύψει post festum πρόβλημα, ιδίως κατά τον αναιρετικό έλεγχο (αυτό ισχύει κατεξοχήν για τον λόγο αναιρέσεως του άρθρου 559 αρ. 8.), εάν λ.χ. κάποιος ισχυρισμός δεν προβληθεί στο ακροατήριο.

Σημαίνουν μίπως τα ανωτέρω, ότι υπάρχει κίνδυνος να καταλήξουμε σε φλύαρες αγορεύσεις των δικηγόρων – ή και των διαδίκων – σε κάθε πολιτική δίκη, ιδίως αναφορικά με τους προβαλλόμενους πραγματικούς ισχυρισμούς²³; Ασφαλώς όχι!

recht², Berlin 1985, σ. 118-119· *Leipold*, Έγγραφο και προφορική διαδικασία στη γερμανική πολιτική δικονομία (μτφρ. *Η. Ηλιακόπουλου*), Δ 14 (1983), 584.

21. *Μπέης*, *ibid.* Ο *Μπέης* εξετάζει την έλλειψη προφορικότητας, όπου η τελευταία απαιτείται, ως κατηγορία ανυποστάτου της πάσχουσας διαδικαστικής πράξης (ως «έλλειψιν περί την τελείωσιν», ό.π. σ. 138, 139).

22. Και όπως δεν φαίνεται να έχει γίνει αντιληπτό στην πράξη.

23. Κάτι που οι απανταχού δικαστές απεχθάνονται και που οι απανταχού δικηγόροι λατρεύουν. Η λατρεία αυτή ομολογείται και ακούγεται μουσικότερα στην γαλλική, εδώ από τον *Bredin*, κατά παραπομπή από τους *Vincent/Guinchard*, *Procédure civile*²⁴, σ. 445, υποσημ. 2: «*Et c' est pourquoi nous avons en commun de tant aimer la Parole. Parce qu' elle est l' insolence, le défi, la liberté, parce qu' elle proteste, parce qu' elle refuse... Elle secoue le poids de l' ordre. Elle fait trembler les murs de l' arbitraire. Nous sommes faibles, nous sommes pour toujours, du côté des faibles, mais nous avons pris la parole. La parole est notre amie; autour d' elle, avec elle, nous ne cesserons pas de "conférencer"*». Η Νομοπαρασκευαστική Επιτροπή στην Αιτιολογική της Έκθεση για το ν.δ. 958/1971, ΚΝοΒ 1971, σ. 929 επ., 932 υπό άρθρο 100, έκρινε πάντως ότι «το δια του άρθρου τούτου [100] καθιερούμενον δικαίωμα συμμετοχής εις την προφορικήν συζήτησιν του διαδίκου... δεν συμβάλλει εις την εύρυθμον και ταχεία απονομήν της δικαιοσύνης, ήτις ουδόλως χωλαίνει εκ της ελλείψεως παρ' ημίν αγορητών».

Άλλωστε, η πλήρης ανάπτυξη των πραγματικών²⁴ ισχυρισμών καθιερώνεται «ρητά και εμφαντικά»²⁵ (242 § 1 εδ. 2) ως δικαίωμα των διαδίκων. Είναι επομένως εύλογο ότι η προβολή των πραγματικών ισχυρισμών δεν απαιτείται να γίνεται με πλήρη ανάπτυξη αυτών, όπως αυτή περιέχεται στο δικόγραφο των προτάσεων, εφόσον τουλάχιστον δεν το ζητήσει το Δικαστήριο ή ο αντίδικος²⁶. Αρκεί, κατ' αρχήν (αλλά και απαιτείται!!) ο δικηγόρος να προβάλλει περιληπτικά τον ισχυρισμό και να αναφέρεται κατά τα λοιπά στο δικόγραφο των προτάσεών του²⁷.

Η σύντομη αυτή προφορική επανάληψη της προβολής των μέσων επιθέσεως και αμύνης βοηθά αντιθέτως στην συγκέντρωση του «υλικού» της δίκης, προλαμβάνει, δια της διαλεκτικότητας, στρεβλώσεις και παρεξηγήσεις, συμβάλλει επομένως στην οικονομία της δίκης²⁸ και στην έκδοση ορθής απόφασης. Έτσι η προφορικότητα, χωρίς να καθιστά αναγκαία την ανάπτυξη, πάντως την επιτρέπει όπου αυτή κριθεί αναγκαία²⁹.

4. Επίλογος

Πώς διεξάγεται λοιπόν η πολιτική δίκη; Οι τροποποιήσεις του ΚΠολΔ σχετικά με τον χρόνο κατάθεσης προτάσεων και αμοιβαίων αντικρούσεων ενώπιον του Πολυμελούς Πρωτοδικείου και σχετικά με την όσμωση της συζήτησης της υπόθεσης

24. Η αρχή της προφορικότητας δεν απαιτεί την ανάπτυξη νομικών ισχυρισμών από τους νομικούς παραστάτες των μερών, αφού «iura novit curia». Για την θέση του δικηγόρου και τον ρόλο του σε μία πολιτική δίκη, ιδωμένη ως διαδικασία νομικού διαλόγου μεταξύ επαγγελματιών της δικαιοσύνης, βλ. όμως και την υφηγεία του *Hahn*, *Anwaltliche Rechtsausführungen im Zivilprozeß*, Bonn 1998, passim.

25. *Κεραμέυς*, Αστικό Δικονομικό Δίκαιο, Γενικό Μέρος, Αθήνα - Θεσσαλονίκη 1986, σ. 183.

26. Πρβλ. άρθρο 248 ΚΠολΔ κατά το οποίο στην περίπτωση που προβάλλονται περισσότερα αυτοτελή μέσα επιθέσεως και αμύνης (ιδίως δηλαδή αυτοτελείς πραγματικοί ισχυρισμοί· πρβλ. *Μητσόπουλο*, Διαδικαστικά πράξεις, εις: Τόμο προς τιμήν Γεωργίου Θ. Ράμμου, Αθήνα 1979, σ. 625, 640-641) που αφορούν την ίδια αίτηση, το δικαστήριο μπορεί αυτεπαγγέλτως ή με αίτηση κάποιου διαδίκου να διατάξει να γίνει συζήτηση επί ενός μόνον ισχυρισμού ή να γίνει συζήτηση διαδοχικά, ανάλογα με το πώς θα θεωρηθεί ότι εξυπηρετείται η οικονομία της δίκης. Η διάταξη κερδίζει το πεδίο εφαρμογής της ακριβώς με την αρχή της προφορικότητας την οποία προϋποθέτει αλλά και συμπληρώνει.

27. Πρβλ. την ad hoc μελέτη του *Fischer*, *Bezugnahmen – insbesondere pauschale Bezugnahmen – in Tatbeständen und Schriftsätzen im Zivilprozess sowie damit zusammenhängende Fragen* (1993)· η αντίθετη (αυστηρή) λύση, την οποία ακολούθησε το ΠολΠρωτΑθ 4855/1971, Δνη 1972, 186-187, δεν μπόρεσε, δεδομένης της εμπεδωμένης πρακτικής κατά την οποία είθισται να γίνεται απλώς αναφορά στις προτάσεις.

28. Πρβλ. και εδώ άρθρο 248 ΚΠολΔ.

29. Πρβλ. *Blomeyer*, *Zivilprozeßrecht*², Berlin 1985, σ. 119: «Το ότι η όλη συζήτηση της υπόθεσης (πιθανόν) δεν διαρκεί ούτε πέντε λεπτά είναι, με καλή προετοιμασία, δυνατό και δεν βλάπτει καθόλου. Υπάρχουν (όμως και) αρκετές υποθέσεις στις οποίες το δικαστήριο θα προκαλέσει αναλυτικές αναπτύξεις των μερών για διάφορα θέματα που χρήζουν διευκρίνηση... Η αξία της προφορικότητας έγκειται στο ότι αυτό είναι δυνατό!».

με την αποδεικτική διαδικασία μονοπώλησαν μέχρι στιγμής το ενδιαφέρον της δικονομικής θεωρίας και πράξης και δεν άφησαν να αναδειχθεί και να αξιολογηθεί η μάλλον σημαντικότερη ποιοτική αλλαγή της διαδικασίας: Η μετά τριακονταετία πλήρης παλινόρθωση της αρχής της προφορικότητας στον πρώτο βαθμό, ενώπιον πλέον και του Πολυμελούς Πρωτοδικείου.

Ο σκοπός των σύντομων αυτών εισαγωγικών παρατηρήσεων δεν είναι βέβαια να εξαντλήσουν το θέμα, κάτι το οποίο απαιτεί εκτενή έγγραφη ανάπτυξη, αλλά να υπογραμμίσουν την ανωτέρω αλλαγή, η οποία έχει πλεονεκτήματα αλλά βεβαίως και κινδύνους. Είναι όμως αυτονόητο, ότι εάν παρά τα πλεονεκτήματα, ήθελε κριθεί ότι η αρχή της προφορικότητας της διαδικασίας είναι απεχθής και απευκταία, η μόνη δυνατή λύση δεν είναι η περιφρόνησή της στην πράξη, αλλά η τροποποίηση του νόμου.